



TÜRK
KIZILAY

DÜZENSİZ GÖÇÜN ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARIN DURUMU 2024



GÖÇ PROGRAMLARI GELİŞTİRME VE KOORDİNASYON MÜDÜRLÜĞÜ



TÜRK
KIZILAY

“Değerli deneyim ve görüşleriyle araştırmanın tamamlanmasına katkılarını sunan Türk Kızılay Toplum Merkezleri Koruma ve Uyum Programı personeline içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız.”

Yayına Hazırlayanlar: Göç Programları Geliştirme ve Koordinasyon Müdürlüğü
Grafik Tasarım: Eren KOÇYİĞİT

Türkiye Kızılay Derneği Yayınları
Ankara, Türkiye
MART 2024

İçindekiler

Öz	6
1.GİRİŞ	7
2.YÖNTEM	9
2.1.Araştırmanın Amacı	9
2.2.Araştırmanın Yöntemi	9
2.3.Verî Toplama Araçları	10
2.4.Araştırmanın Kısıtlılıkları	10
3.GÖÇ VE ÇOCUK İŞÇİLİK	11
3.1.Çocuk İşçilik Tanımı	11
3.2. Zorunlu Göç ve Çocuk İşçilik	13
3.3. Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin Çocuk İşçilikle Mücadeleye Yönelik Faaliyetleri	15
4.ARAŞTIRMA BULGULARI	18
4.1. Cinsiyet ve Yaş Değerlendirmeleri	18
4.2. Çalışılan Sektör ve İş Ünvanları	18
4.3.Göçmen Çocukların Çalışmasında Öne Çıkan Hane ve Toplumsal Bazlı Etkiler	21
4.3.1.Yoksulluk	21
4.3.2.Eğitim Devamlılığına Yönelik Farkındalığın Düşük Olması	21
4.3.3 Sosyokültürel Alışkanlıklar ve Sosyal Uyum	22
4.3.4 Çocuğa Yönelik Güvenlik İhlalleri	22
4.4.Çocuk İşçilik ve Düzensiz Göç İlişkisi	24
5.SONUÇ ve ÖNERİLER	26
5.KAYNAKÇA	28

Kısaltmalar

- AB: Avrupa Birliği
ASHB: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM: Birleşmiş Milletler
BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇDA: Çocuk Dostu Alan
GİB: Göç İdaresi Başkanlığı
GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IFRC: Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TDK: Türk Dil Kurumu
TM: Toplum Merkezi
TTGP: Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü
UNICEF: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Şekiller Tablosu

Şekil 1: Türkiye'deki Suriyeli çocukların yaş aralıkları ve sayısı (Ocak, 2024)	14
Şekil 2:Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin Buldukları Bölgelerde Vaka Yazılımına Kayıtlı Çocuk İşçi Sayısı	16
Şekil 3: Toplum Merkezleri Vaka Yazılımına Girilen Çocuk İşçilerinin Uyrak Bazlı Dağılımı	17
Şekil 4: Toplum Merkezleri Vaka Yazılım Sistemindeki Çocuk İşçilerin Cinsiyet Bazlı Dağılımı	18
Şekil 5: Toplum Merkezleri Vaka Yazılımında Kayıtlı Çocuk İşçilerin Yaş Aralığına Göre Dağılımları	18
Şekil 6: Araştırma Katılımcıları Yanıtlarına Göre Çalışan Göçmen Çocukların Sahip Olduğu İş Ünvanları	18
Şekil 7:Araştırma Katılımcıları Yanıtlarına Göre Göçmen Çocukların En Sık Çalıştırıldığı İş Kolları	19
Şekil 8: Çocuklar Çalışan Göçmen Hanedeki Sağlıklı Yetişkinlerin (Ebeveyn, Bakım Veren, Kardeş) Düzenli İşe Girmeme Alt Nedenleri	22
Şekil 9: Araştırmanın Saha Çıktılarına Göre Ülkemizde Öne Çıkan Düzensiz Göçmen Kategorileri	24
Şekil 10: Araştırmanın Saha Çıktılarına Göre Düzensiz Göçmen Çocuklarda Öne Çıkan Riskler	24

Düzensiz Göçün Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Göçmen Çocukların Durumu

ÖZ

Bu çalışma, göç kavramı içerisinde düzensiz göç hareketliliğini, bu hareketliliğinin alt nedenleri ve sonuçlarını, ev sahibi ve kaynak ülke bakımından risklerini tanımlarken dünyadaki en büyük düzensiz göç rotalarından olan Türkiye'deki etkilerini de göçmen çocuklar özelinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Göç hareketliliğinin dinamik ve politik gündemlerden etkilenen değişken yapısı nedeniyle dünyada her geçen gün zorunlu göç mağduru sayısı, bununla birlikte insanların bu acziyetinden yararlanıp maddi çıkarları için düzensiz göç rotalarına göçmenleri yönlendiren kaçakçılarının sayısı da artmaktadır. Bu gibi etkenler dolayısıyla düzensiz göç akınları gündün günden yaygınlaşmakta ve düzensiz göçle mücadele mekanizmalarının küresel ölçekte arttırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Yer değişikliği yapan göçmenleri ve ülkelerin sınır güvenliğini koruyan yasal düzenlemeler ve tedbirlerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Araştırma yöntemi olarak karma yöntemden faydalanılmıştır. Araştırmanın saha çalışması kısmında belirlenen illerdeki Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde çocuk koruma ve eğitime erişim alanında çalışan yetkin personelle derinlemesine görüşmeler yapıp kayıt altına alınmıştır. Derinlemesine görüşmelere ek olarak Koruma ve Uyum Programı saha personelinin tamamına Kobotoolbox platformu üzerinden göçmen çocuklarda işçilik ve düzensiz göç üzerine anket soruları eklenmiştir. Örneklem grubundakilerin anket yanıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmenin ardından gözlem ve deneyimler yorumlanarak nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Toplum merkezleri vaka yazılımlarındaki kırılma riskleri ve vaka müdahale aşamalarını içeren nicel veriler ışığında da değerlendirmeler yapılarak araştırmaya katkı sağlanmıştır. Dünyada ve Türkiye'deki düzensiz göç ve çocuk korumaya dair güncel veriler ve akademik araştırmalardan faydalanılması amacıyla literatür taramasından da faydalanılmıştır.

Bu araştırma, resmi kimlik kaydı olmayan düzensiz göçmenlerin bulunduğu hanelerdeki çocukların maruz kaldığı hak ihlalleri ve potansiyel riskleri tanımlayıp çocuk işçiliği üzerindeki etkilerini değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Düzensiz Göç, Çocuk Koruma, Çocuk İhmali, Çocuk İşçilik

Keywords: Migration, Irregular Migration, Child Protection, Child Neglect, Child Labor

1.Giriş

Göç hareketliliği tercihsel ya da zorunlu sebeplerle coğrafi olarak yer değiştirme hareketliliğidir. Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanıma göre,

"...Göç, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhacerettir..." (TDK, 2024)[1]

Göç kavramını yer değiştirmenin ötesinde derin bir olgu yapan ise hem alt nedenlerinin hem de sonuçlarının değişkenliğinin toplum düzeni üzerindeki etkileridir. Göç çeşitlerinden biri olan "Uluslararası Göç" ise kişilerin başka bir ülkeye kısa veya uzun vadeli yerleşerek orada yeni bir düzen kurmasını ifade etmektedir (Bratram D., Poros, M. V., & Monforte, P. 2017). Uluslararası göç aynı zamanda ekonomik, siyasi ve sosyokültürel dinamikler üzerinde etkili bir hareketliliktir. Göçün hedef ve kaynak ülkelerde politik ve sosyokültürel etkileri göçün alt nedenleriyle (tercih ya da zorunlu) değişmektedir.

“

Göç kavramının çok katmanlı yapısı nedeniyle onu sabit bir çerçevede değerlendirmek, dünya ve ülke bazlı dinamikler değiştikçe etkilenen ve dönüşen yapısını görmezden gelmek gerçekçi olmayacaktır. Göç türleri temel birkaç göstergeye göre kategorize edilebilse de bazı göç hareketliliklerinin plansızlığı ve düzensizliği nedeniyle kolayca kategorize etmek ve o çerçevede değerlendirebilmek oldukça zordur. Yürürlükte olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) göçün düzenli ve planlı bir zeminde olmasını amaçlayan ve ülkemizdeki yabancıların giriş, çıkış, ikamet, çalışma gibi izinlerini düzenleyen bir yasal çerçevedir.

[1]<https://sozluk.gov.tr/>

Türkiye, konumu itibarıyla tarih boyunca hem geçiş hem de hedef ülke olarak göç rotasında olmuştur. Son on yıldır Suriye İnsani Krizi kaynaklı olan ani ve yoğun göç akınları Türkiye'ye yönelmiştir. Suriye'den olan ve milyonlarca kişiyi içeren göç akınlarının yanında, son yıllarda Afganistan'da Taliban Krizi, Ukrayna'da Rusya'nın askeri saldırıları gibi büyük çaplı insani krizler sonrası yine Türkiye'ye yönelik göç akınları olmuştur. Suriye ve Afganistan başta olmak üzere zorunlu yer değiştiren göçmenlerin hedef ve geçiş ülke olarak yöneldikleri Türkiye'de düzensiz göç ile mücadele mekanizmalarının güçlendirmesi önem taşımaktadır. Düzensiz göç ile mücadelede hedef, geçiş ve kaynak ülkeler arasındaki iş birlikleri ve koordinasyonun sağlanması şarttır. Göç hareketliliğinin kontrollü ve güvenli hale getirilmesi amacıyla ülkemizde T.C. İçişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Başkanlığı başta olmak üzere aktif çalışmalar yürüten resmi kurum ve kuruluşlar ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği ve takip sistemleri kullanmaktadır.

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından yapılan düzensiz göç tanımı aşağıdaki gibidir:

"...Düzensiz göç; hedef ülkeler için ülkelerine yasadışı yollardan gelen veya yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan kişileri kapsar; kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içerir. Transit ülkeler içinse; kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülke sınırını terk eden kişilerdir..." (GİB, 2023)

Türkiye Kızılay Derneği, ulusal ve uluslararası insani yardım faaliyetlerinde 155 yıllık geçmişe sahiptir. Türk Kızılay Uluslararası İşler ve Göç Hizmetleri Genel Müdürlüğü altında 2014 yılında kurulan Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Türk Kızılay tüzüğünde yer alan devlete yardımcı rolü gereği Uluslararası Kızılay Kızılhaç Hareketi ilke ve değerleri doğrultusunda göçmenlere insan onuruna yakışır kalite ve standartlarda destek sağlamaktadır. Göç Hizmetleri bünyesinde faaliyet gösteren üç adet Müdürlük: Göç Operasyon Yönetimi Müdürlüğü, Göçmen Koruma Hizmetleri Müdürlüğü, Göç Programları Geliştirme ve Koordinasyon Müdürlüğüdür.

Göç Programları Geliştirme ve Koordinasyon Müdürlüğü bünyesinde Kızılaykart Nakit Temelli Destek Programları ve Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlükleri bulunmaktadır. Kızılaykart Nakit Temelli Destek Programları vasıtasıyla bugün dünyadaki en büyük Nakit Temelli Destek Ağı olan KIZILAYKART aktif olarak kırılgan gruptaki göçmenlere destek sunmaktadır.

İlk kuruluşunda savaş sebebiyle Suriye sınırından zorunlu geçiş yapanlara acil koruma müdahale sunan Türk Kızılay Toplum Merkezleri zamanla daha dinamik, farklı müdahale mekanizmaları geliştirebilen, yerel kapasiteye dahil ve kapsayıcı bir yapıya dönüşmüştür. Toplum merkezlerinde aktif olan koruma ve uyum, sağlık ve psikososyal destek, sosyoekonomik güçlendirme, çocuk koruma programlarındaki alanında yetkin personel vasıtasıyla yerel ve göçmen topluluklarda kırılganlık riski taşıyan kişilere yönelik koruyucu ve iyileştirici müdahaleler geliştirilmektedir. Koruma ve Sosyal Uyum Programının en önemli müdahale içeriklerinden birini "Çocuk Koruma" oluşturmaktadır. Koruma riski taşıyan çocukların riskli durumlarını sonlandırmaya yönelik vaka müdahale mekanizmaları geliştirilmektedir. Özellikle göçmen çocuklarda en yaygın görülen ve koruma ihtiyaç riski taşıyan durum çocuk işçiliktir. Çocuk işçilikle mücadele için tespit, farkındalık kazandırma, kurum içi ve dışı yönlendirmeler, resmi bildirim ve takipler toplum merkezlerinde sistematik olarak uygulanmaktadır.

Çocuk işçilik, kayıtlılarda olduğu gibi düzensiz göçmen ailelerde de oldukça yaygındır. Bu ailelerdeki çocuklar kimlik problemlerinden dolayı örgün eğitime, sosyal yardım, sağlık ve diğer hizmetlere erişemezken; evin geçimini üstlenme, fiziksel ve mental gelişimine uygun olmayan şartlarda çalıştırılma, erken yaşta evlilik gibi riskli durumlara maruz kalmaktadır.

[1] KIZILAYKART ilk olarak 2011 yılında Türk vatandaşları için uygulanmaya başlanmış olup, Suriye'de başlayan iç çatışma nedeniyle Mart 2011'de ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilere acil gıda desteği ile devam etmiştir. Daha sonra kırılgan kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere 2012 yılında Kamp İçi Gıda Destek Programı ile hayata geçirilen KIZILAYKART, 2021 itibarıyla farklı temalarda devam eden beş program / projeye ev sahipliği yapan bir platforma dönüşmüştür. Türkiye Kızılay Derneği, ulusal ve uluslararası insani yardım faaliyetlerinde 155 yıllık geçmişe sahiptir. Türk Kızılay Uluslararası İşler ve Göç Hizmetleri Genel Müdürlüğü altında 2014 yılında kurulan Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Türk Kızılay tüzüğünde yer alan devlete yardımcı rolü gereği Uluslararası Kızılay Kızılhaç Hareketi ilke ve değerleri doğrultusunda göçmenlere insan onuruna yakışır kalite ve standartlarda destek sağlamaktadır. Göç Hizmetleri bünyesinde faaliyet gösteren üç adet Müdürlük: Göç Operasyon Yönetimi Müdürlüğü, Göçmen Koruma Hizmetleri Müdürlüğü, Göç Programları Geliştirme ve Koordinasyon Müdürlüğüdür.



2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, göç kavramı içerisinde düzensiz göç hareketliliğinin etki ve risklerini tanımlarken günümüzde Türkiye'de düzensiz göçün en belirgin etkilerinden olan ve göçmen çocuklarda yaygınlaşan çocuk işçiliği özelinde incelemeyi amaçlamaktadır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak karma yöntemden faydalanılmıştır. Araştırmanın saha çalışması kısmında belirlenen illerdeki Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde çocuk koruma ve eğitime erişim alanında çalışan yetkin personelle derinlemesine görüşmeler yapıp kayıt altına alınmıştır. Derinlemesine görüşmelere ek olarak Koruma ve Uyum Programı saha personeli olan 58 kişiye Kobotoolbox platformu üzerinden göçmen çocuklarda işçilik ve düzensiz göç üzerine anket soruları eklenmiştir. Örneklem grubundakilerin anket yanıtları ve yarı yapılandırılmış görüşmenin ardından gözlem ve deneyimler yorumlanarak nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Toplum merkezleri vaka yazılımlarındaki koruma ihtiyaç riskleri ve vaka müdahale aşamalarını içeren nicel veriler ışığında da değerlendirmeler yapılmıştır. Dünyada ve Türkiye'deki düzensiz göç ve çocuk korumaya dair güncel veriler ve akademik araştırmalardan faydalanılması amacıyla literatür taraması ile araştırmaya katkı sağlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama araçlarını örneklem grubu ile yapılmış yarı yapılandırılmış odak grup görüşmeleri, Kobo ToolBox platformu üzerinden anket yanıtları, Türk Kızılay Toplum Merkezleri Yazılım çıktıları, dünyadan güncel yayın ve web sitelerinden referanslar eklenmiştir. Araştırma anketine 19 ilin 20 toplum merkezi koruma ve uyum ekibinden 58 kişi katılım sağlamıştır. Ankete ek olarak, vaka yazılımına göre göçmen çocuklarda işçiliğin yoğun olarak görüldüğü beş ilden koruma ve uyum personeliyle birebir odak grup görüşmeleri yapılarak nitel bulgulara erişilmiştir. Türk Kızılay Toplum Merkezleri Vaka Yazılımı çıktıları da destekleyici nicel veriler olarak eklenmiştir. Göç ve çocuk işçilik odağında güncel veri ve yayınlardan faydalanılarak literatür taraması tamamlanmıştır.

2.4. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Türkiye ve dünyada göç dinamiklerinin çok hızlı değişmesi, özellikle göçmen çocuklar özelinde, güncel veri yayınlarının eksikliği araştırmanın başlıca kısıtlılığıdır. Bir diğer kısıtlılık da, özellikle geçerli kimlik belgesine sahip olmayan kişilerin toplum merkezlerinde vaka olarak tespit edilseler de resmi adres ve diğer bilgileri sabit olmadığı için takip süreçlerinin aksamasıdır.



3.GÖÇ VE ÇOCUK İŞÇİLİK

3.1.Çocuk İşçilik Tanımı

Çocukların temel yaşam haklarına erişimlerinin önündeki engellerden biri olan çocuk işçiliğinin en yaygın alt nedeni yoksulluktur. Çocuğu eğitiminden kısmen ya da tamamen alıkoyan hatta eğitim masrafları arttıkça onun yerine çocuğun çalıştırılmasını yaygınlaştıran bir anlayış gelişmektedir (Bau, N.,Rotemberg, M., Shah, M., & Steinberg, B. 2020). Çocuk ve bakım verenlerinin refah düzeyinin düşüklüğü, yeterli geçim kaynaklarına erişememeleri, çocukların temel haklarının gözetilmemesi gibi durumlardan beslenen çocuk işçiliği mücadele edilmesi gereken bir olgudur.

Yakın tarihe bakıldığında "Sanayi Devrimi" ülkelerin üretim odaklı gelişme amacıyla yüksek ölçekli girişimlerde bulunduğu ve üretim araçlarından birinin de çocuklar olarak değerlendirilip çocuk işçiliğinin meşru görülmesinin yaygınlaştığı bir dönemdir. Sanayi Devrimiyle, ailenin tüm fertlerinin yaş ve cinsiyete bakılmaksızın üretim kollarına dahil olmasına yönelik teşvik artmıştır (Atatanır, 2022). Çocuk emeğinin kullanılmasını kanıksayan toplum düzenleri zamanla onların sağlık, barınma, beslenme, eğitim gibi yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasını da önemsememeye; göz ardı etmeye eğilim göstermiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"nin 32. Maddesi[1]: Sözleşmeye taraf devletlerin çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul edeceğini belirtmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliği çerçevesini şöyle ifade eder:

"...çocuk işçiliğinin kapsamı olan işler:

-çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı işler okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitim hakkından mahrum kalmalarına, okullarından erken ayrılmalarına yol açacak işler,
-çocukların okullarıyla birlikte yürütmek zorunda kaldıkları ağır işlerdir..." (ILO, 2021)



Çocuk işçilik, çocuğun hem bedensel hem ruhsal gelişimine aykırı olan en büyük hak ihlallerinden birisidir. Çocuk yoksulluğunun doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği çocuk işçilikle mücadele için çocuk ve ailesinin refahını arttıracak, sosyoekonomik varlığını güçlendirecek desteklerin sağlanmasına yönelik sosyal politikalar uygulanması önem taşımaktadır (ILO & UNICEF, 2022). Bu nedenle, çocuğun çalıştığı hanelerde yalnızca çocuk değil hane bireylerinin sosyoekonomik ve diğer bireysel yeterliliklerinin artırılması gerekmektedir.

“

Çocuk işçilikle mücadele politikalarının kapsayıcılığının artırılması, çocuğu doğrudan veya dolaylı etkileyebilecek durumların iyileştirilmesi önem kazanmaktadır. Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerine uygun şartlarda yaşaması ve yetişkinliğe geçmesi sağlıklı toplum düzeni için şarttır. Yoksulluk en yaygın çocuk işçilik nedeni olsa da kültürel algı ve alışkanlıklar, hanedeki yetişkinlerin sağlık problemleri, çocukları çalıştırmayı önceliklendiren işletmeler gibi birçok alt sebep mevcuttur. Bu alt sebepler toplum dinamiklerinden, yerel ve dünya gündemlerinden ve politikalarından, tarihsel çerçeveden etkilenerek çeşitlenmektedir.



3.2. Zorunlu Göç ve Çocuk İşçilik

Dünyada zorla yerinden edilen kişi sayısı 2023'te hızla artarak 110 milyonun üzerine çıkmıştır (BMMYK, 2023). Savaş, çatışma, doğal afet ve diğer iklim krizi felaketleri, açlık gibi zorunlu nedenlerle yer değişikliği yapan kişilerin sayısının bu kadar yüksek olması zorunlu göçün kaynak ülkelerinin yüzleştiği ve mücadele edilmesi gereken insani krizleri göstermektedir.



Dünyadaki zorla yerinden edilmiş göçmenlerin

**%40' ını
(43.4 milyon)**

18 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Zorunlu göçün risklerine maruz kalan çocukların sayısının ve bu çocukların göç süreci ve sonrasında maruz kalabileceği risklerin yüksekliği de endişe vericidir.

Günümüzde, sırasıyla Türkiye (3.4 milyon), İran (3.4 milyon), Almanya (2.5 milyon), Kolombiya (2.5 milyon), Pakistan (2.1 milyon) dünyada en çok zorunlu göçmen bulunduran ilk beş ülkedir (BMMYK, 2023). Türkiye'deki zorla yerinden edilmiş kişi sayısı özellikle Suriye İnsani Krizi sonrası son 11 yıldır hızla artmıştır. Konumu itibarıyla hem komşu ülke hem de Avrupa sınırında geçiş ülkesi olması bu büyük göç hareketliliğinden etkilenmesini kaçınılmaz yapmıştır. Suriye kadar yüksek ölçekte olmasa da Afganistan Rejim Devrimi, Ukrayna'ya yönelik Rusya askeri hareketi gibi sebepler de son yıllarda Türkiye'nin başka kitlesel zorunlu göçlere ev sahipliği yapmasına neden olmuştur. Türkiye'deki göçmen çocuk sayısının yüksekliği düşünüldüğünde bu çocukları koruyucu uluslararası ve ulusal iş birlikler ve yasal düzenlemelerin zorunluluğu kaçınılmazdır.



“

Türkiye'de çocukları hak ihmallere karşı koruyan yasal çerçeveye ve uluslararası anlaşmalara göçmen çocuklar da dahildir. Dünyanın her yerinde çocukların etnik köken ve diğer özelliklerine bakılmaksızın üstün yararının gözetilerek korunması uluslararası anlaşmaların kapsamındadır. Zorunlu göç mağduru ailelerdeki çocukların ev içi sorumluluk alma (hanedeki diğer kişilerin bakımını üstlenme), evi geçindirme, temel gereksinimlerinin (beslenme, hijyen, eğitim, mahremiyet, güvenlik, öz bakım) ihmaline maruz kalmaları oldukça yaygındır.

Yaş aralığı	Erkek Çocuk	Kız Çocuk	Toplam
0-4 Yaş	204.108	191.366	395.474
5-9 Yaş	275.742	259.997	535.739
10-14 Yaş	187.878	178.54	366.426
15-18 Yaş	126.25	116.54	242.795

Şekil 1: Türkiye'deki Suriyeli çocukların yaş aralıkları ve sayısı (Ocak, 2024)



Göç İdaresi Başkanlığı Ocak 2024 verilerine göre, Türkiye'deki

3.181.022

Suriye uyruklu kayıtlı göçmen içinde;

1.540.434

çocuk bulunuyor (GİB, 2024).

Bu sayının kayıtsız göçmen çocukları içermeyen hali bile oldukça yüksektir.

Türkiye'de çocukları hak ihmallerine karşı koruyan yasal çerçeveye ve uluslararası anlaşmalara göçmen çocuklar da dahildir. Dünyanın her yerinde çocukların etnik köken ve diğer özelliklerine bakılmaksızın üstün yararının gözetilerek korunması uluslararası anlaşmaların kapsamındadır. Zorunlu göç mağduru ailelerdeki çocukların ev içi sorumluluk alma (hanedeki diğer kişilerin bakımını üstlenme), evi geçindirme, temel gereksinimlerinin (beslenme, hijyen, eğitim, mahremiyet, güvenlik, öz bakım) ihmaline maruz kalmaları oldukça yaygındır. Dayıoğlu, Kırdar ve Koç'a göre : Ülkesinde temel eğitimini sürdürürken göç etmiş çocukların yeni ülkelerinde okula gitmeme eğilimleri göstermesinde yoksulluk dışında akranlarından daha küçük sınıflara devam etmek istememeleri, dil bariyeri, yeni eğitim sistemine adapte olamama, yer değişikliğine alışamama gibi nedenler de yaygındır. Bu durum göç ettikleri ülkede eğitime ilk defa kaydolacak 8 yaş altı çocukların okul adaptasyonunun, ileri yaşlardaki kayıt olan çocuklardan daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir (Dayıoğlu, M., Kırdar, M.G., Koç İ. 2023) . Ülkelerdeki kayıt dışı ve ucuz emek analizlerinde yetişkin göçmen işçilere yapılan hak ihlalleri bile önemli bir etken olarak değerlendirilirken; çalıştırılan göçmen çocukların çok daha kırılgan bir zeminde değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

[1] <https://docs.iza.org/dp14466.pdf>

3.3. Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin Çocuk İşçilikle Mücadeleye Yönelik Faaliyetleri

Suriye İnsani Krizi dolayısıyla zorunlu olarak yer değiştirenlere acil koruma müdahaleleri geliştirebilmek amacıyla faaliyete başlayan Türk Kızılay Toplum Merkezleri, Türkiye Kızılay Derneği çatısı ve koordinasyonu altında, IFRC (Uluslararası Kızılay ve Kızıllaç Dernekleri Federasyonu) ve AB (Avrupa Birliği) fon desteğiyle faaliyetlerine başlamıştır. Şanlıurfa'da 2015 yılında faaliyetlerine başlayan toplum merkezleri, günümüzde 19 ilde 20 toplum merkezi ile hem yerel hem göçmen topluluklara çok yönlü koruma ve sosyal uyum, sosyoekonomik güçlendirme, çocuk koruma programı, psikososyal destek faaliyetlerini sunmaktadır.

Toplum merkezlerinin ilk kuruluşunun üzerinden geçen dokuz yılda yalnızca sayısı artmamış, acil koruma müdahalelerinden öte hem göçmen hem yerel topluluklara uzun vadeli güçlendirme programları sunan bir nitelik kazanmıştır. Türk Kızılay Toplum Merkezleri yerel kurum ve kuruluşlarla irtibat halinde olarak danışmanlık, yönlendirme ve müdahale faaliyetlerini sürdürmektedir. Toplum merkezleri yazılımlarında güncel olarak kayıtlı 812.015 faydalanıcı bulunmaktadır. İzleme ve değerlendirme faaliyetleri titizlikle sürdürülmekte ve raporlanmaktadır.

Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü bünyesinde saha faaliyetlerini yürüten "Koruma ve Uyum Programı" vasıtasıyla koruma ihtiyacı riski taşıyan birey ve topluluklara yönelik risk faktörlerini sonlandıracak ya da minimize edecek iyileştirici müdahaleler geliştirilmesini amaçlanmaktadır. Bireysel başvuru ve danışmanlıklar, saha ziyaretleri ve ihtiyaç analizleri, iç ve dış yönlendirmeler neticesinde güncel kimlik kaydı olmadığı tespit edilen göçmenlerin koruma ihtiyaçlarına göre vaka tespit ve müdahaleleri geliştirilmektedir.

“

Toplum merkezlerinin ilk kuruluşunun üzerinden geçen dokuz yılda yalnızca sayısı artmamış, acil koruma müdahalelerinden öte hem göçmen hem yerel topluluklara uzun vadeli güçlendirme programları sunan bir nitelik kazanmıştır.

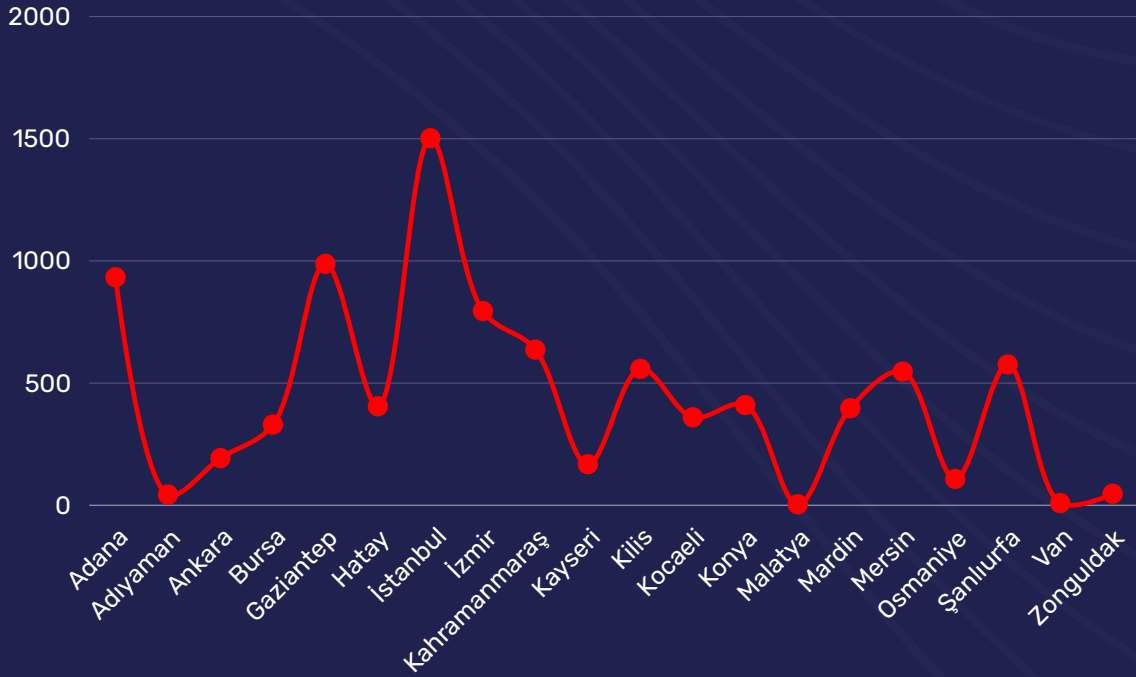


Koruma ve Uyum Programının bileşenlerinden "Çocuk koruma ve Eğitime Erişim" faaliyetlerinde çocuğa karşı olabilecek her türlü ihmal ve ihlale karşı önleyici ve sonlandırıcı müdahaleler geliştirilir. Okul çağındaki göçmen çocukların Türkiye'deki tüm çocuklar gibi zorunlu ilk ve orta öğretim eğitimlerine devam etmesi yasal bir yükümlülüktür. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen göçmen ailelere farkındalık kazandırma için hane ziyaretleri, farkındalık eğitim ve seminerleri, iletişim araçları ile ulaşma gibi müdahaleler toplum merkezlerinin en yaygın saha faaliyetleridir. Eğitim devamsızlığı tespit edilen ve alt nedenlerine göre koruma riskleri belirlenen çocuklar için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Müdürlükleri ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) başta olmak üzere yetkin kurumlarla iş birliği yürütülüp bildirim yapılmaktadır. Çocukların denklik sınavı, kayıt prosedürleri, eğitim devamsızlığı gibi durumlar ile ilgili bildirimler yapılırken bir yandan da çocukların hane ve çevresinde koruma riski taşıyan durumlar varsa çok yönlü vaka yönetim müdahaleleri geliştirilmektedir. Örneğin çocuğun eğitim devamlılığı sekteye uğradığı için hane ziyareti yapılan ailesindeki diğer yetişkin ve çocuklara da tespit edilen koruma riskine göre destek sağlanmaktadır.

“

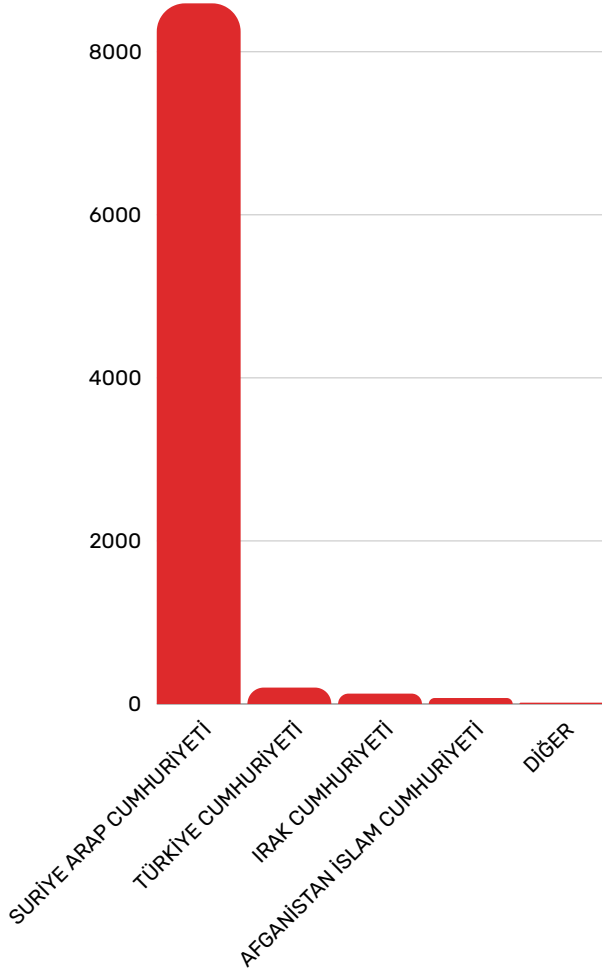
Toplum merkezlerinde göçmen çocukları korumaya dair yapılan müdahalelerde en sık rastlanan riskli durumlardan birisi çocuk işçiliğidir. Göçmen çocukların evin geçimini üstlenmesi, okula adapte olamayıp terk etmesi, kayıt dışı ucuz işçi olarak çalıştırılması tüm dünyada yaygın bir durumdur.

Toplum merkezleri vaka yazılım sistemine göre en fazla sayıda çocuk işçi tespit edilen ilk beş il sırasıyla İstanbul, Gaziantep, Adana, İzmir ve Kahramanmaraş olmuştur.



Şekil 2:Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin Buldukları Bölgelerde Vaka Yazılımına Kayıtlı Çocuk İşçi Sayısı

Toplum merkezleri vaka yazılım sistemine göre en fazla sayıda çocuk işçi tespit edilen ilk beş il sırasıyla İstanbul, Gaziantep, Adana, İzmir ve Kahramanmaraş olmuştur. Bu illerin ortak özellikleri üretim atölyelerinin yoğunluğu, büyükşehir kategorisinde olması, göçmen nüfusun en çok yerleştiği iller olmasıdır. (Toplum merkezi olmayan illerde çevre illerindeki toplum merkezleri üzerinden vaka yazılımı yapılmaktadır).



Şekil 3: Toplum Merkezleri Vaka Yazılımına Girilen Çocuk İşçilerinin Uyruk Bazlı Dağılımı

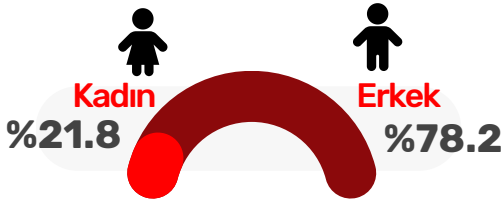
Kimlik kaydı olmayan göçmenlerdeki çocuk işçilik oranı çok yüksek olsa da istatistiklere yansımamaktadır. Bu sebeple, düzensiz göçle mücadele ve göçmenlerin resmi kayıt altına alınması çocuk işçilikle mücadelede de önemli bir adımdır. Kimlik kaydı sağlamamış göçmenlere toplum merkezlerinde danışmanlık ve yönlendirme destekleri sağlanmaktadır. Söz konusu kişilerin resmi durumları ile ilgili bilgilendirecek ve kimlik çıkarılma uygunluğunu değerlendirecek kurum Göç İdaresi Başkanlığıdır.



4. ARAŞTIRMA BULGULARI

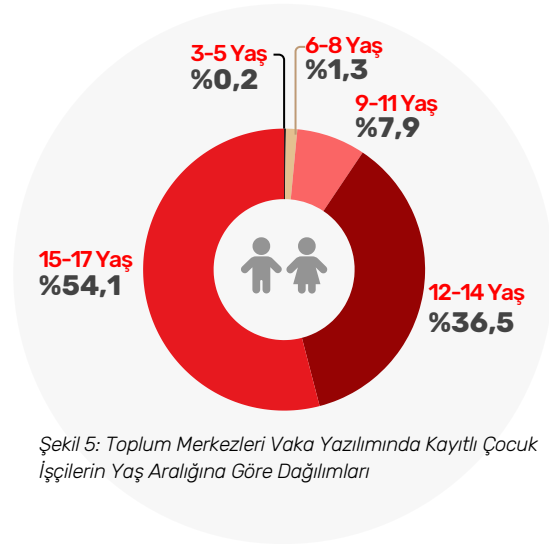
4.1. Cinsiyet ve Yaş Değerlendirmeleri

Araştırma bulgularına göre, evin geçimini sağlayabilmek için çalışan göçmen çocukların büyük çoğunluğunu (%78.2) erkek çocukları oluşturmaktadır. Çocukların çalıştığı göçmen ailelerde erkek çocuklarının dışarıda istihdam edilmesi ve aileleri tarafından işe yönlendirilmeleri kız çocuklarından daha yüksek oranda görülmektedir. Diğer yandan kız çocuklarının evdeki yaşlı ve hasta bakımına destek sağlama, ev işlerine yardım etme gibi hane içi işlerde çalıştırılmaları yaygındır.



Şekil 4: Toplum Merkezleri Vaka Yazılım Sistemindeki Çocuk İşçilerin Cinsiyet Bazlı Dağılımı

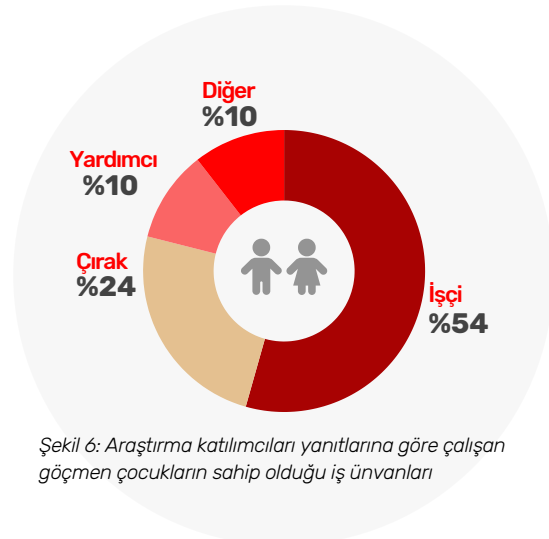
Uzman saha çalışanlarıyla yapılan odak grup görüşmelerinde çalışan göçmen çocukların genelde 10-11 yaş aralığında çalışmaya başladığı ve 15-17 yaş grubunun yoğun çalışan çocuk grubunu oluşturduğu belirtilmiştir. Toplum Merkezleri vaka yazılım sistemi de bu gözlemi doğrulamaktadır. Çocuk işçilerin çoğunluğunu 15-17 yaş grubu oluşturmaktadır. Çocuklar genelde günlük veya haftalık ücretlerle üretim atölyeleri benzeri bedensel emek gerektiren işler yapmaktadır. Bu sebeple, çocuğun yaşı büyüdükçe ve ortaya çıkardığı parça başı üretim/ performans arttıkça aldığı ücretler de artış göstermektedir. Çalışan çocukların aldığı ücretler değişkenlik gösterse de asgari ücret tutarının oldukça altında kalmakta ve kayıt dışı çalıştırılmaktadır.



Şekil 5: Toplum Merkezleri Vaka Yazılımında Kayıtlı Çocuk İşçilerin Yaş Aralığına Göre Dağılımı

4.2. Çalışılan Sektör ve İş Ünvanları

Çalışan göçmen çocukların düşük ücret karşılığında, kayıt dışı ve sigortasız hizmet ve üretim sektörlerinde çalıştırılmaları yaygındır.

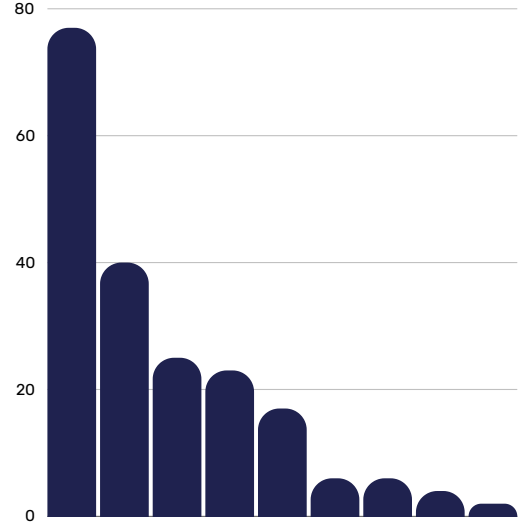


Şekil 6: Araştırma katılımcıları yanıtına göre çalışan göçmen çocukların sahip olduğu iş ünvanları

Araştırma katılımcıları çalışan göçmen çocukların çalıştığı yerlerde çalışma ünvanlarının genelde işçi (%54), çırak (%24), yardımcı (%10) veya diğer (ortacı, ara eleman, servis elemanı...vb) olduğu öğrenilmiştir. Aldıkları ücretler günlük veya haftalık olarak düzenlenmektedir. Dışarıda olmasa da evin içinde kardeş veya hasta bakımı, ev işlerinin üstlenilmesi gibi sebeplerle çalıştırılan göçmen kız çocukları da oldukça yaygındır. Ev içi emek veren çocukların çocuk işçi olarak bilinirliği dışarıda çalışanlar kadar yoğun olmadığı için gözden kaçmaktadır.

“

Çocukların birkaç sektörde kümelenmesinde ailedeki yetişkinlerin o işleri yapıyor olması ve çocuğun da aynı rutinde çalışmaya başlaması, özellikle tarım arazileri veya esnaf çıraklığı gibi işlerde kayıt dışı çalıştırılmanın daha kolay olması, işverenin daha düşük ücret nedeniyle çocukları tercih etmesi, çocukların yetişkinlere göre daha hızlı hareket etmesi gibi alt nedenler öne çıkmaktadır. Kağıt ve geri dönüşüm malzemeleri toplayıcılığı yapan çocukların arasında bunu ikinci iş olarak yapanlar, okuldan sonra yapanlar veya aile büyükleri yaparken destek olanlar yaygın olarak bulunmaktadır.



Şekil 7: Araştırma Katılımcıları Yanıtlarına Göre Göçmen Çocukların En Sık Çalıştırıldığı İş Kolları



Toplum Temelli Göç Programları bünyesinde çalışmalar yürüten Mobil ekipler (Mobil Çocuk Dostu Alanlar ve Mobil Psikososyal Destek Takımları) ile gezici olarak özellikle yaz aylarında Mevsimlik kalıcı ve gezici tarım işçileriyle çalışmalar yürütülmektedir. Mevsimlik kalıcı ve gezici tarım işçiliğinin yaygın olduğu (Gaziantep, Adana, Mersin, Zonguldak vb.) illerde 60'tan fazla çadır alanında Çocuk Dostu Alan (ÇDA) ve Psikososyal Destek hizmeti verilmektedir. Burada amaç eğlenceli eğitim ve etkinliklerin olduğu faaliyet alanlarına çocukların yönlendirilmelerini sağlamaktır. Bu alanlarda TTGP Mobil ekipleri görev almaktadır. Özellikle ulaşılması güç olan loasyonlarda Mobil ÇDA'lar ve Mobil PSS ekiplerinin varlığı hizmete erişilebilirlik açısından oldukça önemlidir. Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü Koruma ve Sosyal Uyum Programı: 19 il 20 toplum merkezinde de buldukları sahadaki çocukların ev içi veya dışında çalıştırılmasına karşı tespit, bildirimler ve farkındalık çalışmaları yürütmektedir.



Araştırmanın saha anketine tüm illerdeki toplum merkezleri koruma ve uyum programı saha çalışanlarından 58 kişi katılırken, sahada göçmenlerde çocuk işçiliğinin rastlanmasında öne çıkan beş ilin (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Gaziantep) uzman koruma personeli ile birebir odak grup görüşmeleri yapılmıştır.



Araştırmanın saha çalışmasında, ev dışında emek gösteren çalışan göçmen çocukların yaptığı işleri, buldukları ilin sektörel kapasitesinin etkilediği kanısına varılmıştır. Aynı il içinde bölge bazlı özelliklere göre de yapılan işler çeşitlenmektedir. İllerin sanayi ve tarımsal üretim kapasitelerine göre çalışma alanları kümelenmiş durumdadır.

Gaziantep'in Şehitkamil ve Şahinbey İlçelerinde ayakkabı ve çanta üretimi yapan yerlerde; Araban, Islahiye ve Nurdağı ilçelerinde ise mevsimlik tarım alanlarında çalışan göçmen çocuklar yoğunluktadır. Ankara Altındağ'daki Siteler Sanayi Sitesi içinde mobilya üretim tesislerinde, atölyeler, marangozhanelerde göçmen çocuk işçilerin çalıştırılması yaygındır ve otomobil sanayinde de çalışan göçmen çocuklara rastlanmaktadır. Adana merkez ve etrafında tekstil atölyelerinde çalışan göçmen çocukların sayısı oldukça yüksektir. Göçmen ailelerde çocukların da dahil olduğu mevsimlik tarım işçiliği, Mersin ve Adana'nın birleştiği Tarsus Tuzla Karataş'ta oldukça yoğunlaşmış durumdadır. İzmir'de sanayide çalışan göçmen çocuklar genellikle Bornova'da ayakkabı üretim tesislerinde, Bayraklı'da tekstil atölyelerinde, Karabağlar'da mobilyacılık sektöründe çalışmaktadır. İstanbul'da sanayiler merkeze çok uzak kaldığı için sanayiden ziyade üretim atölyelerinde çalışan göçmen çocuklar yoğun olarak bulunmaktadır. İstanbul'da göçmen çocukların yoğunlukta olduğu atölyeler tekstil, ayakkabıcılık, çantacılık üzerinedir. Aynı zamanda toplum merkezlerinin bulunduğu tüm illerde genelde aile bireyleriyle sokaklarda çalışan hurdacılık, işportacılık, mendil satıcılığı, kağıt toplayıcılığı gibi günlük işleri yapan göçmen çocuklara rastlanılmaktadır. Aynı zamanda toplum merkezlerinin bulunduğu tüm illerde genelde aile bireyleriyle sokaklarda çalışan hurdacılık, işportacılık, mendil satıcılığı, kağıt toplayıcılığı gibi günlük işleri yapan göçmen çocuklara rastlanılmaktadır.



4.3. Göçmen Çocukların Çalışmasında Öne Çıkan Hane ve Toplumsal Bazlı Etkiler

4.3.1. Yoksulluk

Çocuk işçiliğinin en yaygın ve derin alt nedeni olarak bilinen yoksulluk, göçmen çocuklar özelinde de aynı etkiye sahiptir. Özellikle zorunlu göç mağduru aileler iş ve diğer geçim kaynakları, eğitim devamlılıkları, mülkleri, çalışma rutinlerini geride bırakmıştır. Yeni yaşam alanlarında iş arama ve bulma süreçleri oldukça uzamakta bazen de hiç başlamamaktadır. Yapılan saha araştırmasına göre göçmen ailelerde sosyal yardımlara bağımlı olarak yaşanmasının uzun yıllara yayılması, küresel ve ülke bazlı ekonomik krizlerin artmasıyla olan sektörel daralmalar, pandemi süreci, yalnız ebeveynlerin ev içi sorumlulukları, savaşta ve göç yolunda ortaya çıkan sağlık problemleri, sosyal uyum problemleri, etnik dışlanma, dil bariyeri, eğitim düzeyi düşüklüğü gibi sebepler hanelerine düzenli gelir getirecek işlerde çalışmalarına engel olmaktadır. Ailelerdeki özellikle erkek çocukları dışarıda çalışıp evin geçimini üstlenmeye zorlanabilmekte ya da bunu kendi tercih etmektedir.

“

Yoksulluk, eğitim çağında olup çalışan göçmen çocukların hepsi için geçerli olan ana etkidir. Diğer etkenler, ana etken olan yoksulluğun etrafında şekillenmektedir. Hanede çocuğun fiziksel ve ruhsal gereksinimlerinin karşılanması geri planda kalmaktadır.

4.3.2. Eğitim Devamlılığına Yönelik Farkındalığın Düşük Olması

Araştırmanın saha çalışmasında anket ve birebir görüşmelerde çocukların eğitim devamlılığının önemsenmemesi ve özellikle erkek çocuklarının 10-12 yaşlarından itibaren hanedeki geçimi üstlenmesinin yaygın olduğu kanısına varılmıştır.

“

Erkek çocuklarının dışarıda iş araması, kız çocuklarının da hane içi ev işleri ve diğer aile üyelerinin bakımını üstlenmesinin ardında zaman zaman içselleştirilmiş bir geleneksel tutuma rastlanmaktadır.

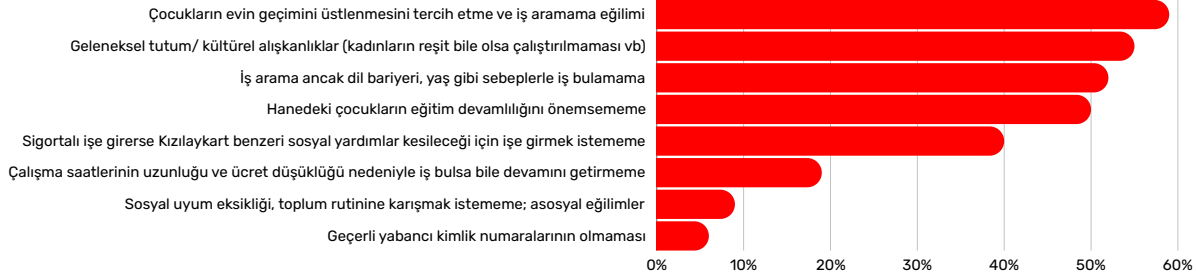
Bu hanelere yapılan saha ziyaretlerinde eğitim çağındaki göçmen çocukların yasal olarak eğitim zorunluluğuna tabi olduklarına yönelik bilgilendirmeler yapılırken hanedeki ebeveynlerin bu konuda farkındalıklarının düşük olması dikkat çekmektedir. Toplum merkezleri saha personeli görüşme ve anket çıktılarına göre, göçmen ailelerde çocukların çalıştırılmasında yoksulluktan sonra en yaygın ikinci nedenin ebeveyn ya da bakım verenlerin eğitime yönelik farkındalıklarının düşük olması; eğitim devamlılığını önemsemesi (%43.8) olduğu belirtilmiştir.

“

Çocuğun 10 yaşından sonra evin geçimine ya da ev içi emeğe katkıda bulunmasının geleneksel bir tutum olarak yaygınlaşması dolaylı olarak söz konusu çocukların da haklarına dair farkındalığa sahip olmamasına neden olmaktadır.

4.3.3 Sosyokültürel Alışkanlıklar ve Sosyal Uyum

Göçmen hanelerde çocuğun evin geçimini veya ev içi sorumlulukları üstlenmesinde sosyokültürel alışkanlıkların etkisi de oldukça yüksektir.



Şekil 8: Çocuklar Çalışan Göçmen Hanedeki Sağlıklı Yetişkinlerin (Ebeveyn, Bakım Veren, Kardeş) Düzenli İşe Girmeme Alt Nedenleri

Hanedeki yetişkinlerin Türkiye'deki mesai saatleri ve çalışma rutinlerine adapte olamadığı için kısa süre çalışıp işi bırakmasının yaygın olduğu öğrenilmiştir. Mesai saatlerini uzun ve mesai başlangıç saatlerini erken bulan faydalanıcıların düzenli işe girmeye karşı direnç gösterdiği belirtilmiştir. Bu sebeplerle düzenli gelir getirici işe dahil olmayan yetişkinlerin yerine evdeki çocukların çalışmaları yaygındır.

Hanedeki kadın ve kız çocuklarının ev içi emeklerinin olmasını teşvik edip; dışarıda iş arama ve çalışmalarına karşı olan bir tutumun yaygınlığından da bahsedilmektedir. Özellikle tek ebeveynli göçmen ailelerde ebeveynin kadın olduğu durumda, ebeveyn yerine ailedeki erkek çocuklarının çalışıp evin geçimini üstlenmesi yaygındır.

Göçmen çocukların dil öğrenmesinin yetişkinlere göre oldukça kısa sürmesi yaygın bir durumdur. Hanedeki yetişkinlerin dil bariyeri kaynaklı iş aramama veya bulamama durumu yaygındır. Türkçe olarak kendini ifade edemeyen yetişkinlere kurumsal işlerinde ve kamusal alanlarda hanedeki çocuklar tercüme desteği sağlamaktadır. Özellikle ailedeki kadınlar daha fazla ev içinde zaman geçirdikleri için Türkçe öğrenme ve konuşma düzeyleri diğerlerine nispeten geride kalmaktadır.

İşverenin göçmen olduğu için tercih etmemesi ya da göçmenleri güvencesiz ve daha düşük ücrete çalıştırması da bir diğer sık rastlanan durumdur. Başvuru sahibinin yetkin olduğu iş olsa bile göçmen olduğu için tercih edilmemesine rastlanmaktadır. İşverenlerin daha düşük ücret ve daha fazla mesai için göçmen ailelerdeki yetişkinler yerine çocukları tercih etmesi de bir diğer iş bulamama nedenidir.

Okullarda akran zorbalığı ve ayrımcılığa uğranması, bölgelerin gettolaşması eğilimi kaynaklı eğitimlerini tamamlamadan bırakan göçmen çocuklar da yaygındır. Okula gitmemek isteyip yarım bırakanlar içinde özellikle erkek çocukları genelde çalışma hayatına dahil olmaktadır. Eğitim kurumlarında yerel ve göçmen çocuklar arasındaki ön yargı ve çatışmalara zaman zaman ebeveynlerin de dahil olduğu öğrenilmiştir. Okulda kendini dışlanmış hissedilen çocukların ders ve ödev takipleri de aksamaktadır.

“

Araştırmanın yukarıda bahsedilen bulgularına göre, göçmen ve yerel topluluklar arasındaki sosyal uyum problemleri doğrudan veya dolaylı olarak çocuk işçiliğinin artmasında etkilidir.

4.3.4 Çocuğa Yönelik Güvenlik İhlalleri

Göçmen çocukların çalıştığı yerlerde iş güvenliği tedbirlerinin yetersiz olması veya hiç olmaması ve çocuğun birçok ihmal ve istismara karşı savunmasız olması öne çıkan kırılma risklerinden birisidir. Atölyelerde ağır iş makinaları ve kesici aletlerden yaralanma ihtimallerine karşı tedbirlerin olmaması, çocuklar kayıt dışı ve sigortasız çalıştırıldığı için maruz kaldıkları hak ihlallerinde adli makamlara başvuramaması, çocuğun fiziksel ve zihinsel kapasitesinin üzerinde işlerde çalıştırılması onu ruhsal olarak da daha kırılma hale getirmektedir. İş güvenliği tedbirlerinin uygulanmadığı yerlerde yalnızca göçmen çocuklar değil tüm yaş ve yasal durumlardaki çalışanlar risk altında kalmaktadır. İş yerlerine yönelik denetim ve cezai yaptırımların sıklaştırılması önem taşımaktadır.

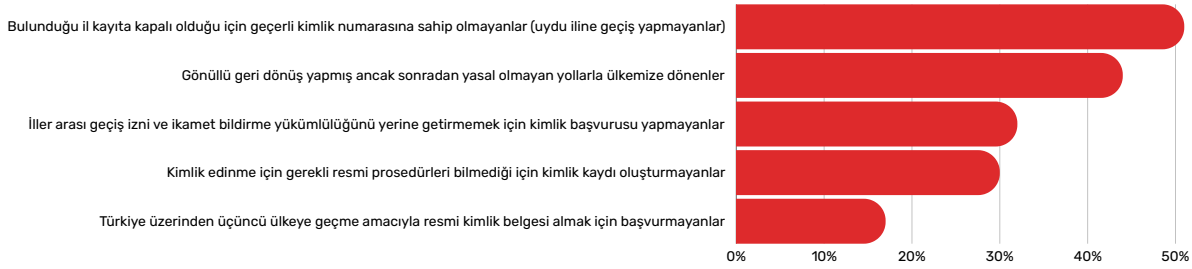
“

Hanedeki kadın ve kız çocuklarının ev içi emeklerinin olmasını teşvik edip; dışarıda iş arama ve çalışmalarına karşı olan bir tutumun yaygınlığından da bahsedilmektedir. Özellikle tek ebeveynli göçmen ailelerde ebeveynin kadın olduğu durumda, ebeveyn yerine ailedeki erkek çocuklarının çalışıp evin geçimini üstlenmesi yaygındır.



4.4.Çocuk İşçilik ve Düzensiz Göç İlişkisi

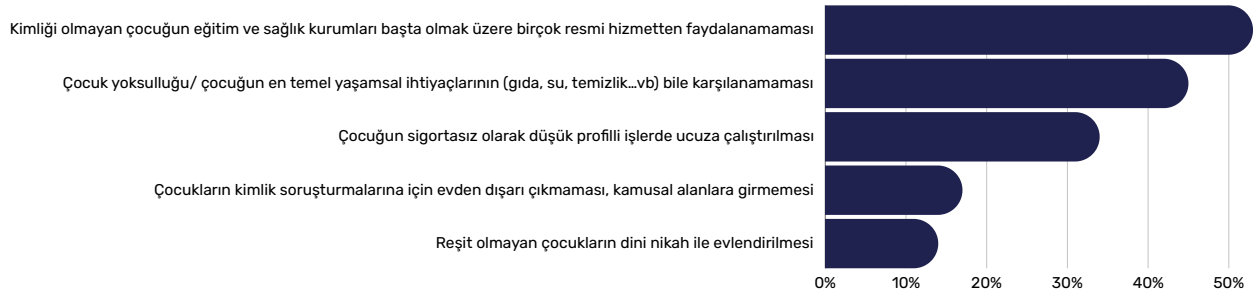
Geçerli geçici kimlik numarasına sahip olmayan düzensiz göçmen konumundaki ailelerin çocuklarının doğrudan veya dolaylı olarak çocuk işçiliğe maruz kalması yaygındır. Araştırma kapsamında yapılan saha çalışmalarında özellikle 2023 boyunca ulusal ve küresel düzeyde artan düzensiz göçe karşı geliştirilen uygulamalar ve dikkat çeken etkilerinden bahsedilmiştir.



Şekil 9: Araştırmanın Saha Çıktılarına Göre Ülkemizde Öne Çıkan Düzensiz Göçmen Kategorileri

Göçmenlerin kayıtlı oldukları ilde ikamet etmesi ve kamu hizmetleri almasına yönelik resmi denetimler düzensiz göçle mücadele kapsamında arttırılmıştır. Bu nedenle, kayıtlı olduğu ilde bulunmayan ya da geçerli kimlik numarasına sahip olmayan kişilerin kontrollere yakalanmamak amacıyla şehir içi mobilitesinin azaldığı öğrenilmiştir. Ailenin kaydı olmadığı için başta Kızılaykart olmak üzere birçok sosyal yardıma erişilememesi ve gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması, hanedeki yetişkinlerin ev ve mahallelerinden uzaklaşmaması, eğitim ve sağlık benzeri resmi kamu hizmetlerinden faydalanılmaması yaygın görülmektedir. Yoksullukla yüzleşen ailelerde özellikle erkek çocukları dışarıda kayıtsız olarak vasıfsız işlerde düşük ücretlere çalıştırılmaktadır. Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin ve diğer kuruluşların saha çalışmalarında düzensiz göçmen durumundaki ailelerin okul çağındaki çocuklarının tespit edilmesi, okula yönlendirilmeleri veya onlara yönelik koruma müdahaleleri geliştirilebilmesi ihtimali düşmektedir. Güncel olarak düzenli ikamet adreslerinin olmaması veya sözleşmesiz de olsa ev kiralyanların adres bilgilerini paylaşmaması eğilimi yaygındır. Özellikle Çukurova ve çevresinde gezici tarım işçisi olarak dolaşan göçmen aileler içinde adres tahkikatları sonrası beyan edilen adreste bulunmamasına bağlı olarak kimliğine tahdit kodu eklendiği için güncel adres beyan edemeyen kişiler yaygınlaşmıştır. Diğer yandan artık konut adresi dışında adreslerin resmi olarak kabul edilmemesi de çadırların resmi ikamet kaydı yaptırılmamasına sebep olmuştur. Eskiden çadır alanlarında numarataj üzerinden kayıt gerçekleştiriyordu ancak bu uygulama sonlandırıldı.

Düzensiz göçmen olmayı yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı tercih edenlerin yanında sayıları daha az da olsa bu durumun yasal olarak yaptırımlarından ve kimlik prosedürlerinden yeterince haberdar olmayan göçmenler de mevcuttur. Kimlik süreçlerine başvuru ve tamamlama aşamasına hiç başlamayan bu kişileri ilgili kurumlara yönlendirme, bilgilendirme ve takip desteği sağlanması Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin koruma müdahalesi araçlarındandır.



Şekil 10: Araştırmanın Saha Çıktılarına Göre Düzensiz Göçmen Çocuklarda Öne Çıkan Riskler

“

Geçerli geçici kimlik numarasına sahip olmayan göçmen ailelerin çocukları hem hane içinde hem de dışında fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkileyecek riskli durumlara maruz kalmaktadır. Göçmenlere yönelik temel kamusal hizmetlerden faydalanılamaması, hane içinde veya toplumda maruz kaldığı hak ihlallerinin (şiddet, istismar, çocuk yaşta evlilik, çocuk işçilik...vb) tespit edilmesi ve koruma müdahalesi geliştirilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Kayıtsız göçün çocukların ihtiyaçlarına yönelik hane içi ve kamusal desteği alabilmelerinin önündeki en derin engellerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.



5.SONUÇ ve ÖNERİLER

- Çocuk işçilik ile mücadelede en etkin yol yoksulluk ile mücadeledir. Çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimlerine zarar verebilecek işlerde çalıştırılması, eğitim devamlılıklarının sekteye uğraması, hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açacak hane içi ve dışı risklerin tespit edilip uygun müdahalelerle sonlandırılması gerekmektedir.
- Tek ebeveynli göçmen ailelerde, özellikle ebeveynin kadın olduğu durumlarda, hanedeki erkek çocuklarının çalışması yaygındır. Tek ebeveynli hanelere yönelik destekleyici sosyal ve aynı yardımlar, eğitim farkındalığına yönelik faaliyetler artırılmalıdır.
- Göçmen ailelerde çocuklarının üniforma, kırtasiye ve diğer okul gereçlerinin maliyeti nedeniyle okuldan alınması ve bu çocukların bir kısmının çalışması öne çıkmaktadır. Yeterli maddi kaynağı olmayan göçmen ailelerdeki çocukların okul dönemi ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması çocuk işçilikle doğrudan ve dolaylı mücadele edilmesinde önem taşımaktadır.
- Eğitim devamlılığı gösteren çocukların fiziksel gelişimlerini sağlıklı tamamlayabilmeleri için dengeli ve yeterli gıdaya erişimleri gerekmektedir. Yoksul hanelerde çocuklara günlük dengeli beslenme öğünlerinin hazırlanmasının masrafları karşılanamamaktadır. Çocukların okul rutinine beslenme destekleri eklenmesi de okula devamlılığı teşvik edecek müdahalelerden birisi olabilecektir.
- Eğitime devam etmeyip çalışan göçmen çocukların bir kısmının hanelerindeki yetişkinlerin dil bariyeri kaynaklı iş aramadığı veya arasa da bulamadığı öğrenilmiştir. Buna ek olarak, yıllardır Türkiye’de bulunmasına rağmen dil öğrenmeye karşı direnç gösterilmesiyle de karşılaşmaktadır. Bu durumla mücadele için göçmen ailelerdeki yetişkinlere yönelik ücretsiz dil kursları oluşturulmalı ve erişimleri sağlanmalıdır. Dil kurslarının ücretsiz olması kadar katılımın zorunlu olması da dil bariyeri ve dil öğrenmeye karşı dirençle mücadele için önem taşımaktadır.
- Eğitime devam etmeyip çalışan göçmen çocukların bir kısmının hanelerindeki yetişkinlerin dil bariyeri kaynaklı iş aramadığı veya arasa da bulamadığı öğrenilmiştir. Buna ek olarak, yıllardır Türkiye’de bulunmasına rağmen dil öğrenmeye karşı direnç gösterilmesiyle de karşılaşmaktadır. Bu durumla mücadele için göçmen ailelerdeki yetişkinlere yönelik ücretsiz dil kursları oluşturulmalı ve erişimleri sağlanmalıdır. Dil kurslarının ücretsiz olması kadar katılımın zorunlu olması da dil bariyeri ve dil öğrenmeye karşı dirençle mücadele için önem taşımaktadır.
- Ev dışında çalışan göçmen çocukların yanında hane içinde de ev içi emek göstererek çalışan çocuklar oldukça yaygındır. Özellikle göçmen kız çocuklarının okul çağında olduğu halde; ev içinde kardeş bakımı, ev işleri, hasta bakımı gibi işleri yapmasına rastlanmaktadır. Bu çocukların da bir çeşit işçilik yaptığı, ihtiyaçlarının karşılanmadığı, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin ihmal edildiği unutulmamalıdır. Koruma riski oluşturan ve bildirim yükümlülüğü olan çocuk işçiliğin bu haline yönelik bildirim mekanizmaları kullanılmalı ve ailelere daha çok farkındalık kazandırılmalıdır.
- Göçmen çocukların arasında akran zorbalığı ya da sosyal adaptasyon sağlayamama nedeniyle eğitime ara verenler ve iş arama sürecine girenler mevcuttur. Yerel ve göçmen çocuklarda bir arada çalışma ve iş birliklerini destekleyecek eğitici aktiviteler yaygınlaştırılmalıdır. Her iki grup için de ayrımcılık eğilimini destekleyecek tutumlardan kaçınılması için ebeveynler bilinçlendirilmeli, rehberlik ve koordinasyon faaliyetleri de artırılmalıdır.
- Göçmen çocuklarının önemli bir kısmı denklik sınavlarından yaşlarına göre oldukça düşük seviyede sınıflara yerleşmesi gerektiği sonucunu almaktadır. Özellikle orta öğrenim çağında olup ilkökula yerleştirilen çocuklar hem akran zorbalığından hem de uyum problemlerinden dolayı bunu reddetmektedir. Bu çocuklara ve ailelerine yönelik uzaktan eğitim fırsatları, okuma yazma ve mesleki beceri kurslarıyla ilgili farkındalık artırıcı çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır.

- Çalışan göçmen çocukların çoğunluğu üretim atölyelerinde mesleki beceri kazanmaktadır. Bunun yerine özellikle 14-17 yaş grubunu her ilde olan çırak eğitim merkezleri, zanaat okulları, mesleki beceri kursları yönlendirilmeleriyle gençlerin sistematik ve bireysel hakları korunarak iş hayatına hazırlanmaları desteklenmelidir.
- Yereldeki kurum ve kuruluşların bölgedeki göçmen çocuklar üzerinde kırılabilirlik riski oluşturan durumlara ilgili irtibatla olması, gerekirse, koordineli hareket ederek çocuğun hak ve özgürlüklerini koruyan sosyal hizmet müdahaleleri geliştirmesi önem taşımaktadır. Çocukların çalıştırıldığı sektörler ve sosyoekonomik olarak düşük seviyede mahallelere yönelik saha araştırmaları ve bildirimler önceliklendirilmelidir.
- Resmi kimlik belgesine sahip olmayan ailelerdeki çocuklar eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi temel ihtiyaca yönelik hizmetlerin dışında kalmaktadır. Bu ailelerin sosyoekonomik kaynakları kısıtlı olduğu ve ailedeki yetişkinlerin kurumsal başvuruları geçerli olmadığı için hanedeki çocukların kimliksiz ve kayıtsız olarak çalıştırılmaları yaygındır. Bir kısmı eğitim hayatına hiç dahil olmayan bu çocukların tespit ve bildirimleri zorlaşmaktadır. Düzensiz göçmen çocukların eğitim ve diğer temel ihtiyaçlara erişimlerinin desteklenmesi özelinde düzenlemeler ihtiyacı mevcuttur. Ailedeki yetişkinler mevzuata uymadıkları için kimliklerini kaybetse veya hiç alamasa bile çocuklara temel hizmetlerin erişimine ihtiyaç duyulmaktadır. Geçerli kimlik belgesi olmayan ailelerdeki çocukların kamusal alanlardan uzaklaşmaları, asosyal eğilimler göstermeleri, hak ve hizmetlere dair farkındalıklarının olmamalarıyla mücadele için çocuk ve ebeveynlerinin kamusal alanlara erişimlerini destekleyecek etkinlik ve organizasyonlar düzenlenmelidir.
- 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri sonrası il değiştirmek durumunda kalan göçmen ailelerin özellikle Gaziantep, İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlere göç ettikten sonra artan yaşam giderleri maliyetlerini karşılamaları zorlaşmıştır. Afetzedede ailelerin çocuklarının göç ettikleri ilde kayıtları sorunsuz bir şekilde yapılmıştır ancak bazı aileler çocuklarını çalıştırma eğilimi göstermiştir. Yer değişikliği yapan ailelerin temel yaşamsal ihtiyaçlarının karşılama durumlarının ve eğitim çağındaki çocukların okul devamlılığına yönelik takipler artırılmalıdır.
- Çalışan göçmen çocuklar içerisinde ailedeki yetişkinlerin (baba, kardeş, kuzen...) yaptığı işleri devam ettirme eğilimi gösterenler bulunmaktadır. Aile büyükleri de genelde çıraklık, kağıt toplayıcılığı, kayıt dışı işçilik gibi düşük ücretli ve düzensiz gelirli çalıştığı için çocuklar da bu alışkanlığı devam ettirmektedir. Ailedeki yetişkinlerin çalışma izni alması ve kayıtlı olarak çalıştırılması için teşvikler artırılmalı, mesleki beceri kurslarına yönlendirilmeleri, düzenli gelir sağlayabilecek işlere yönlendirilmeleri de çocuk işçilik mücadelesinde önem taşımaktadır.
- Mevsimlik tarım işçiliği, bazı illerde göçmen çocukların en sık dahil olduğu iş koludur. Bu çocukların genelde aileleriyle çadır alanlarında kalması yaygındır. Kalınan çadır ve barakalar: çocukların ihmal ve istismara açık olduğu, mahremiyet ve hijyenin gözetilmediği, salgın hastalık ve enfeksiyon riskleri taşıyan alanlardır. Buradaki çocukların güvenliğine dair çocuk ve aile bireylerine farkındalık kazandırılmalı, sosyal hizmet müdahaleleri geliştirilmeli ve ailenin geri kalanı için de risk oluşturan durumların bildirimleri yapılmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçisi ailelerin kaldığı düşük güvenli çadır alanlarında, bakım verenleri olmadan geçirdikleri zamanları azaltacak okul dışı faaliyetler, gündüz bakım modellerinin geliştirilmesi çocuk ihmali ve yaşça büyük çocukların ev içi bakım yükleri kaynaklı emek sömürüsü ihtimalini azaltacaktır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin olduğu alanlarda yerel otoritelerle iş birlikleri geliştirilmesi önem taşımaktadır. Koruma riski oluşturan durumlara karşı farkındalığın olması ve bütüncül bir koruma yaklaşımı sergilenmesi gerekmektedir. Çadır yerleşkelerinin kontrolünü sağlayan güvenlik ve denetim mekanizmaları, saha tespit çalışmalarına dahil kurum ve kuruluşlar, akademik araştırmacılar arasında özellikle çocukların durumlarına dair paylaşım ve koordinasyon ağının geliştirilmesi koruma risklerinin görünürlüğüne arttıracaktır.
- Dışarıda ya da hane içi emekle çalışan göçmen çocukların resmi olmadan dini nikahla evlendirilme riskleri de yüksektir. Bu çocukların haklarını gözetin ve çocuk yaşta evliliği yasaklayan yasal düzenlemelere tabi oldukları konusunda farkındalık artırılmalıdır. Özellikle kayıtsız göçmenlerde bu durumların tespiti ve takibi zorlaşmaktadır. Bu sebeple saha tespit çalışmalarında özellikle hanedeki çocukların bu risklere maruz kalıyorsa geliştirilecek koruma müdahaleleri ve bildirimlere önem verilmelidir. Ailedeki yetişkinler çocuk yaşta evliliğin yasal yaptırımlarına yönelik bilgilendirilmelidir.
- Sahada faaliyetlerini sürdüren güncel sivil toplum kuruluşları büyük oranda kentli göçmenlerle çalışmaktadır ancak kayıtsız kişilerin ciddi bir oranı kırsal alanlarda ve mevsimlik tarımdan geçimlerini sağlamaktadır. Bu durumda vaka tespitleri görece düşük kalmaktadır. Bu nedenle ulusal-bölgesel-yerel koordinasyon faaliyetleri özellikle kamu aktörlerinin de katılımı ile sağlanmalı ve çalışma planları haritalandırılarak oluşturulmalıdır. Koordinasyon çalışmaları ardından elde edilen çıktılar ayrıca politika önerilerinin geliştirilmesinde değerlendirilmelidir.
- Suriye İnsani Krizi ardından ülkemizde göçmenlere yönelik iyileştirici faaliyetler sürdüren kurum, dernek, sivil toplum kapasitesi oldukça artmıştır. Özellikle saha personeli olarak çalışan kişilerin alanında yetkin, göçmenlere yönelik güncel mevzuata hakim, empati ve iletişim becerileri gelişmiş olması önem taşımaktadır. Çocuk işçiliğinin olduğu göçmen ailelerde bunun alt nedenlerini kavrayıp müdahale mekanizmalarını geliştirebilecek personel kapasitesinin kazandırılması için kurum ve kuruluşların iş birliği içinde kapasite güçlendirme ve iletişim çalışmaları geliştirmeleri önem taşımaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Atatanır, H. (2022). Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi, Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 205-219. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2433463> (Erişim Tarihi: 19 Şubat 2024)
- Bau, N., Rotemberg, M., Shah, M., & Steinberg, B. (2020). Human capital investment in the presence of child labor (No. w27241). National Bureau of Economic Research. (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2024)
- Bratram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). Göç meselesinde temel kavramlar. Hece Yayınları ve Dergileri (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2024)
- Dayıoğlu, M., Kırdar, M. G., & Koç, İ. (2023). The Making of a "Lost Generation": Child Labor among Syrian Refugees in Turkey. International Migration Review, 0(0). <https://doi.org/10.1177/01979183231171551>
- Göç İdaresi Başkanlığı (2024). Düzensiz Göç Hakkında. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2024)
- ILO & UNICEF (2022). The role of social protection in the elimination of child labour (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2024) ILO (2021). Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward. https://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_797515/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2024)
- T.C. Resmi Gazete (2013), 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 28615, 11 Nisan 2013. Türk Dil Kurumu (2024). Göç Terimi Hakkında. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2024)

İnternet Siteleri:

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/>
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, <https://www.meb.gov.tr/>
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/>
- Türkiye Kızılay Derneği, <https://www.kizilay.org.tr/>
- Türk Kızılay Toplum Merkezleri, <https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/>
- Kızılaykart Programları, <https://kizilaykart.org/>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, <https://www.unhcr.org/>
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, <https://www.unicef.org/>
- Uluslararası Göç Örgütü, <https://www.iom.int/>
- Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://www.ilo.org/global/>



TÜRK
KIZILAY

DÜZENSİZ GÖÇÜN ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARIN DURUMU

2024



GÖÇ PROGRAMLARI GELİŞTİRME VE KOORDİNASYON MÜDÜRLÜĞÜ